

MATE ŠIMUNDIĆ

ZNACENJE GLAGOLA ŽENITI I ŽENITI SE

Motto:

Sudac: Zar ti je tako žena naopaka?

David: E, moj gospodine, ne d'o ti bog š njom živiti! Ništa ti nema gore, glavati gospodine, nego kad se udovica raspali, da bog milostivi sačuva! Kadra ti je i jednu, štono vele, carevinu zadržati. Ama, ne znam, glavati i velevlažni gospodine, koji me davo natenta da se udovicom oženim. I najposlije doći će mi glave.

Pisarčić: Zar si udovicu oženio?

David: Kako reče?

Pisarčić: Zar si udovicu oženio, pitam te?

David: Tako ti mladosti, dijete, ne upleći se u razgovor kad ništa ne znaš. »Zar si udovicu oženio?...«

Sudac: Vas se dvojica ne razumijete. Mene ćeš ti bolje razumjeti. Je li te ta tvoja žena, naime sadašnja, oženila kao udovica ili kao djevojka? Valjda sad razumiješ?

David (začudoeno): Ama, gospodine, nemoj ti barem biti budala! Kako će mene moja rođena žena oženiti?!

Pisarčić (napreže se ozbiljno da razjasni Davidu): Je li ta tvoja žena, naime koju sad imaš, je li, pitamo te, bila prije oženita?

David: Žena oženita! (Krsti se i začudoeno hoda po sobi.) Žena oženita! Ama, zar se u vašoj zemlji žene žene?

Sudac (dugo razmišlja): Koliko je stara ta tvoja žena?

David: Pa ima jedno trideset godina s jedne strane,...

Pisarčić: Pa dobro, kad je tako mlada, onda si je mora' djevojkom oženiti.

David (uprepastio se od čuda): Ama, šta je tebi?!

Kako ću ja ženu djevojkom oženiti? Šta bi to onda bilo? Bogami, dijete, ja bi' rek'o da ti nijesi sastavio oko lijeske... Što ću ja ženi djevojku dovoditi!

Sudac (trže se): A, sad znam! Jesi li je doveo kao udovicu ili kao curu?

David: E, sad i ja znam! Dov'o sam je k'o udovicu. Tri puta se udavala. (...)

1. Kočić je u svojem »Jazavcu pred sudom« prvi ukazao na krivu upotrebu glag. *ženiti* i *ženiti se*, istodobno, pak, i pitanje priveo ka kraju na veoma jednostavan način. Stoga jezikoslovcu ne preostaje ništa drugo nego u osnovi osvježiti i raširiti pišćeve misli. On je stvar izložio u dramskome djelu kako bi se narugao nositeljima izvitoperena govorenja, soju ljudi svoga vremena što nahrliše u Bosnu i Hercegovinu kako bi je tobože uljudili, prosvijetlili i unaprijedili. U drami su to dotepenci: pisarčić, naše gore list, polupismen žutokljunac, i tuđinac sudac, čovjek koji se nikada nije trudio da bi dobro naučio naš jezik. Ta rijetko je kolonijalni gospodar učio jezik svojih podređenih! U bosansko-hercegovačkoj seljačkoj sredini, koju upravo resi čist štokavski izraz, ova društvena krema ostvaruje svoj žargon i tako joj ga nameće.

U Kočićevo vrijeme tek bijaše započela ovakva kriva uporaba spomenutih glagola; na veliku žalost ona je do danas zavidno raširena, gotovo je postala općenitom. Najprije se udomila u govorenom jeziku na zapadnome dijelu hrvatskosrpskoga jezika i postupno se pomicala prema istoku. Njome je »prekrito« cijelo naše područje. Iz govorenoga jezika prenijeta je u jezik javnog obavještanja (u novine, na radio, televiziju), zatim se uvukla u prevoditeljsku književnost te konačno i u lijepu. Moguće je predočiti obilje primjera, no navest ću ih tek nekoliko. Evo takvih:

»U toku njihova razgovora Hitler je kazao Hanfstänglu: 'Na dva se načina procjenjuje čovjekov karakter; po ženi koju ženi i po načinu kako umire' (Glenn B. Infield: *Eva i Adolf*, str. 229, prevela Marija Letica, lektorirala Dunja Vražić-Stejskal, izdao Globus, Zagreb, 1976). U ovoj su podebljoj knjizi naslovljeni glagoli upotrijebljeni više puta; međutim, u pravilnu značenju samo jednom. Premda je ženska osoba i prevoditeljica i lektorica, ipak jasno rekoše kako se žene žēnē. A sigurno bi se obje uvrijedile kada bi ih tko upitao jesu li one ožēnjene. Koliko god je dato pitanje besmisleno, ono logično proizlazi iz njihove upotrebe ovih glagola u dotičnome značenju.

Zadnjih su godina u modi monodrame. Češće se prikazuju na televiziji. Samo jedna predstava ima više gledatelja i slušatelja negoli, primjerice, Shakespeareov Hamlet u toku jednoga stoljeća u svima kazalištima u našoj zemlji! Naravski, pojedine osobitosti njezina jezika, naročito one nakaradne neusporedljivo se brže prihvaćaju i šire nego što se daju u kazalištima, ali pod uvjetom da ih ne prenosi televizija. Izdvajam primjere iz dviju takvih drama. Obje je prikazala

Zagrebačka televizija, ostale su po običaju tek posredovale prijenos. Prva bijaše 9. VII 1977, druga 16. VII, samo tjedan dana kasnije. U njima je izgovoreno:

»Ne želim je *oženiti*« (Ivan Slamnig: Profesor latinskoga).

»Ako ja *oženim* tu Cicu, ... (Fadil Hadžić: Ljubavna priča).

Budući da je Slamnig profesor hrvatskosrpskoga jezika i docentom na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, to je njegov grijeh neoprostiv. On bi valjda toliko morao poznavati svoj materinski jezik, barem u osnovi, jer druge uči taj jezik! Hadžić je afirmiran književnik, pisac većega broja djela, rođeni Hercegovac, stoga njegov grijeh nije ni malo manji. Moglo bi se primijetiti kako su pisci nositeljima radnje namjerno stavili u usta ovakvo krivo značenje glagola *ženiti* i *ženiti* se zbog karakterizacije njihovih ličnosti, no iz okolja (konteksta) ne dobiva se ovakav dojam.

Radi potpunosti prenijet ću i nekoliko potvrda iz časopisa lakšega sadržaja, onih što pretežito služe za razonodu:

»En starček od 80 ljeta *oženio* ženu od 40« (Svijet 7/1976, Zagreb).

»Broughton je pod konac 1940. *oženio* ljepoticu« (Vikend, 48/1977)

»Onoda je 1975. *oženio* Maćie Onuki, stručnjakinju za ikebanu« (Arena 869/1977).

I ovako bi se dalo unedogled nizati i nizati. Unatoč postojanju lektora u uredništvima kuća koje izdaju ovakve časopise, ipak stoji crno po bijelu da se mnoge žene *žēnē*; dakle, da su *oženjene*, iako to stvarno nijesu.

2. Pripomenuh da se ova pojava ukorijenila na zapadu i napredovala k istoku. Postavlja se pitanje: zbog čega je značenje glagola *ženiti* prošireno na takvo polje da je žena postala — ženikom, dakle muškarcem. Ovdje ispada kako jedna djevojka, rastavljenica ili udovica dovodi k sebi, u svoj dom, drugu žensku i njome se *ženi*. Glagol *ženiti* spada među obiteljske riječi i kao takav dijeli njihovu sudbinu. Poglavitito su u našim gradskim sredinama u mnogome osiromašeni ti nazivi, u pokojih su pobrkana ili poistovećena značenja. To se upravo zgodilo i glag. *ženiti*. *Ženiti* je prelazan glagol, stoga uza nj obvezatno dolazi objekt. I tek je s njime njegovo značenje potpuno. Tko se uopće može *oženiti*? Može se *oženiti* samo muškarac. Prema tome su jedino ispravno ovakvi izricaji: majka *ženi* sina; prijatelji u šali *oženiše* udovca; starci bi *oženili* sve momke da su ovi odslužili vojsku; Marko će *ženiti* svoga brata ako mladić pristane. Znači: *ženici* su (sin, udovac, momci, brat) uvijek samo objekt, na njima se vrši radnja. Subjekt je tkogod drugi (majka, prijatelji, starci, Marko) koji djeluje na objekt, tj. na mušku osobu da se *ženi*.

Dodavanjem povratne zamjenice *se* glag. *ženiti* postaje povratnim. Dakako, kada se on upotrebljuje, *ženik* je uvijek subjektom, *udadbenica* je daljim objektom u instrumentalu. Kaže se: momak se *oženio* čestitom djevojkom; ja ću se *oženiti* odabranicom svoga srca; moj se otac bio drugi put *oženio* službenicom; *oženit* ću se Slavicom, makar nikada ne okončala studij.

Kao što je vidjeti, razmeđeno je značenje obaju glagola, jednako kao u svima slučajevima kada se od prelaznog glagola stvara povratni. Međutim, zbrka je nastala zbog gubitka instrumentalnog objekta uz glag. ženiti se, a samim je time otpala i njegova povratnost. Nestala je povratna zamjenica *se*. U spomenutoj se prilici izricaju »otac ženi sina« pridružio »sin ženi Milenu« u značenju: sin se ženi Milenom, sin uzima Milenu za ženu.

Dakle, upotrebom povratnoga glag. ženiti se uz objekt u instrumentalu uklanja se nepravilnost, ne pojavljuje se zbrka, ne ženi se ženska osoba.

Uza ženidbu i udaju općeniti su glagoli *uzeti* (za ženu) i *udati* (se). Glag. uzeti veoma je raširen na štokavskome prostoru, stoji mjesto ženiti se, oženiti se. U novije je doba gotovo potisnut, jedva se gdje čuje i pročita. Tamo gdje se on ne čuje, udomio se glag. ženiti u značenju uzeti. Koliko on seže u dubinu i širinu, neka posvjedoči i narodna mudra izreka:

Dok te ljubi — uzet ću te, dušo.

Kad oblubi — čekaj do jeseni.

Otkako je poopćen glag. ženiti, odnosno otkada se žene žēnē, na nj se zaboravilo. K tomu, smatra se dijalekatalnim, zastarjelim, »seljačkim.« Izricaji kao »Muharem je uzeo Fatu«, »Uzeli smo se prije sedam godina«, »Uzet ću Anku bude li me htjela« i sl. duboko su usađeni u naš jezični osjećaj i pravo je nasilje izbjegavati ovaj glagol u navedenu značenju.

Usporedno s njime stoji glag. *poći* s prijedl. *z a*. Njime se izričito služe ženske osobe, odnosno vrijedi samo za njih. Na primjer: Jeka je pošla za Marka; momak bijaše zgodan, više bi djevojaka pošlo za nj.

Za žensku je stranu opći glagol *udati* i *udati se*. Prema glag. ženiti stoji *udati*, prema ženiti se biva *udati se*. Tako se govori: otac udaje kćer; Petar je udao svoje četiri sestre. Valja reći kako nije smanjena upotreba glag. *udati se* i iter. *udavati se* i, na sreću, nijesu proširili značenje na polje glag. ženiti se. Ipak se, barem dosada, udaju jedino ženske osobe, ne udaju se muškarci, kao što se žene žēnē.